

УДК 347.471.028

Н.І. КОСТОВА, Національний університет
«Одеська юридична академія»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАСНОВНИКІВ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

Ключові слова: акціонерне товариство, засновники, права засновників, захист прав засновників, самозахист прав, договір про заснування акціонерного товариства

Правове регулювання відносин, які виникають при заснуванні акціонерних товариств, конкретизація положень законодавства у договорі про створення товариства, не є гарантією добросовісного виконання засновниками покладених на них обов'язків. Недотримання засновником акціонерного товариства приписів законодавства призводить до порушень прав та інтересів інших учасників, ставить під загрозу можливість реєстрації товариства, може створювати негативні наслідки й для зареєстрованого товариства. У зв'язку з цим актуального значення набуває дослідження заходів, які би сприяли попередженню можливих порушень та зловживань зі сторони засновників товариства, а також засобів захисту порушених прав засновників.

Правове регулювання відносин, які виникають при заснуванні акціонерних товариств, окремі аспекти захисту корпоративних прав досліджувались у працях В.М. Коссака, В.М. Кравчука, І.М. Кучеренко, В.В. Луця, Р.А. Майданика, І.Б. Саракун, І.В. Спасибо-Фатеевої, Є.О. Харитоновна, О.І.Харитоновної, В.С. Щербини, О.В. Щербини. Разом із тим, переважно увага приділяється захисту корпоративних прав акціонерів та акціонерних товариств. Враховуючи, що юрисдикційна форма захисту корпоративних прав набула широкого розповсюдження, при проведенні наукових досліджень більш повно розкрито способи захисту корпоративних прав у судовому порядку. Питання самозахисту прав за-

сновників акціонерного товариства нажалі не отримали належного висвітлення.

Окремі аспекти самозахисту корпоративних прав висвітлені у монографії за загальною редакцією професора В.В. Луця «Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти)» [1, с.223–228].

В Російській Федерації питанням самозахисту корпоративних прав учасників господарських товариств приділена увага у дисертаційних роботах І.О. Ємцевої, О.А. Кулика, І.А. Тімаєвої та ін. Звідси, метою статті є визначення законодавчих положень, спрямованих на попередження порушень прав та інтересів як засновників акціонерного товариства, так і майбутніх акціонерів та самого товариства, а також визначення можливості самозахисту прав засновників акціонерного товариства.

Основним нормативним актом, який визначає порядок створення акціонерних товариств, є Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. (далі – Закон). З його прийняттям відбулися суттєві зміни у регулюванні діяльності акціонерних товариств, реалізації корпоративних прав акціонерами, захисті їх прав та інтересів. Стосуються ці зміни й процедури створення акціонерних товариств та забезпечення прав їх засновників.

Серед положень Закону, які спрямовані на забезпечення прав засновників товариства, його акціонерів та самого товариства, слід зазначити такі.

По-перше, це встановлення порядку визначення вартості майна, яке передається засновниками в рахунок оплати акцій. Відповідно до ст.ст.8, 11 Закону [2] ціна майна, що вноситься засновниками акціонерного товариства в рахунок оплати акцій товариства, повинна відповідати ринковій вартості цього майна, яка визначається на засадах незалежної оцінки, проведеної відповідно до законодавства про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність. Затверджена установчими зборами вартість майна не може відрізнятись більше ніж на 10 відсотків від вартості, визначеної оцінювачем. Якщо затверджена ринкова вартість майна відрізня-

ється від вартості майна, визначеної відповідно до законодавства про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність установчі збори повинні мотивувати своє рішення. Наявність експертного висновку ускладнить необґрунтоване завищення вартості майна, майнових прав, які вносяться засновником для оплати акцій товариства.

По-друге, обмеження щодо оплати акцій під час заснування акціонерного товариства. Так, оплата вартості акцій, що розміщуються під час заснування акціонерного товариства, не може здійснюватися шляхом прийняття на себе зобов'язань з виконання для товариства робіт або надання послуг.

По-третє, встановлення строків, протягом яких мають здійснюватись певні дії по заснуванню товариства. Так, відповідно до Положення про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств від 30.12.2009 р. № 1639 [3], розміщення акцій повинно бути закінчено в строк, передбачений рішенням про їх розміщення, але не пізніше ніж протягом двох місяців з дня початку розміщення. Протягом 60 днів із дня завершення закритого (приватного) розміщення акцій установчі збори повинні затвердити результати закритого (приватного) розміщення акцій. З однієї сторони, встановлення строкових меж створює певні складнощі, адже за різних поважних причин уповноважений засновник товариства може не встигнути здійснити своєчасно передбачені у законодавстві дії по заснуванню товариства. З іншої сторони, встановлення обмежень за строками має запобігати необґрунтованому зволіканню та несвоєчасному виконанню дій, спрямованих на заснування товариства.

По-четверте, це розміщення акцій товариства виключно серед засновників. За таких умов фінансове навантаження по оплаті акцій та формуванню статутного капіталу товариства покладається виключно на засновників. Але на відміну від порядку заснування товариства, при якому акції можуть розподілятися як між засновниками, так і третіми особами, зменшується ризик порушення прав потен-

ційних акціонерів у випадку відмови у реєстрації чи скасуванні реєстрації акціонерного товариства на вимогу Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку з підстав, передбачених у законодавстві.

По-п'яте, відповідно до Закону незатвердження установчими зборами статуту акціонерного товариства вважається відмовою засновників від створення цього товариства та є підставою для повернення засновникам внесків, зроблених ними в рахунок оплати акцій, яке має бути здійснено протягом 20 робочих днів з дати проведення установчих зборів, на яких не було прийнято рішення про затвердження статуту.

Закріплюючи положення, спрямовані на забезпечення прав та інтересів засновників товариства та майбутнього товариства, Закон не передбачає санкцій за їх недотримання. Зокрема, не визначено, які наслідки наступають у разі прострочення двадцятиденного строку для повернення здійснених засновниками внесків, на кого має покладатись зазначений обов'язок тощо.

У зв'язку з цим вважається, що належну увагу визначенню способів захисту, які мають застосовуватись у разі порушення прав та інтересів засновників товариства, слід приділяти при укладанні договору про заснування акціонерного товариства. Слід зазначити, що Закон не покладає на засновників обов'язок укладання відповідного договору, але, на нашу думку, укладання такого договору мало би сприяти злагоженості дій засновників, зменшенню порушень, які допускаються при створенні товариства, визначенню осіб, відповідальних за виконання умов цього договору.

Доволі часто при укладанні цивільно-правових договорів, один із розділів присвячується визначенню процедури розв'язання спірних ситуацій, які виникають у зв'язку з невиконанням чи неналежним виконанням умов договору. При цьому зазначається, що розв'язання спорів відбувається в судовому порядку відповідно до вимог законодавства. Звернення до судового захисту є характерним й у разі виникнення спірних ситуацій при за-

снуванні акціонерних товариств. Такий підхід є виправданим коли мова йде про способи захисту, які не можуть застосовуватись засновниками самостійно. Наприклад, визнання установчих документів недійсними. Разом із тим, окрім судового захисту цивільним законодавством передбачено можливість здійснення самозахисту прав та законних інтересів, який може бути також ефективним, а результат досягається швидше, ніж при здійсненні захисту в судовому чи адміністративному порядку.

Відповідно до ст.19 Цивільного кодексу України [4] самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства.

Характерними ознаками права на самозахист є такі: 1) воно надає особі можливість самостійно здійснювати захист, не звертаючись до юрисдикційного органу (що не виключає можливість товариської допомоги та сприяння органів, що не вирішують справу по суті); 2) це право виникає у разі порушення чи створення реальної загрози порушення прав або інтересів; 3) це право може реалізуватися за допомогою заходів, які відповідають загальним або спеціальним критеріям правомірності, що відрізняє самозахист від самоуправства, дії під час якого вчиняються з порушенням встановленого порядку; 4) воно є цільовим правом і здійснюється з метою попередження, припинення порушення права або ліквідації наслідків порушення, що відрізняє самозахист від самосуду, спрямованого на покарання [5].

Як зазначає А.П. Колесов специфіка самозахисту по корпоративних конфліктах виявляється в можливості вибору і безпосереднього застосування різноманітних альтернативних процедур і способів розв'язання спорів. При самозахисті корпоративних прав та інтересів дії особи спрямовані також на захист прав та інтересів інших учасників корпоративного конфлікту, на попередження інших форм неправомірної поведінки у корпоративних правовідносинах [6].

Самостійна діяльність правомочних осіб по захисту корпоративних прав може носити як фактичний, так і юридичний характер. Дії фактичного порядку вчиняються правомочним суб'єктом при самозахисті корпоративних прав, а його самостійні дії юридичного характеру мають місце при вживанні ним до осіб, що порушують корпоративні права, заходів оперативного впливу. У зв'язку з цим в межах неюрисдикційної форми захисту О.А. Кулик виділяє фактичний і юридичний порядок захисту корпоративних прав [7].

Залежно від порядку реалізації самозахисту виділяють:

1. Безпосередній порядок самозахисту корпоративних прав, який передбачає самостійні дії учасників товариства без залучення інших суб'єктів, зокрема органів управління товариством. Першочерговою можливістю самозахисту в цьому аспекті є можливість брати участь в управлінні справами товариства, наприклад, шляхом голосування на загальних зборах приймати рішення, які унеможливають порушення своїх прав.

2. Опосередкований порядок самозахисту, який потребує залучення до захисту своїх прав органів управління акціонерним товариством. Важливе значення у плані самозахисту прав акціонерів має право, в передбачених законом випадках, вимагати викупу товариством належних йому акцій (так зване право на незгоду), коли він не брав участі чи незгідний з прийнятими загальними зборами рішеннями [1, с.224–227].

Таким чином, за акціонерами визнається право на самозахист їх корпоративних прав. На нашу думку, неюрисдикційна форма захисту є прийнятною й для захисту прав та інтересів засновників акціонерного товариства.

Відповідно до ч.2 ст.19 Цивільного кодексу способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства. Вважається, що способи самозахисту прав засновників акціонерного товариства в першу чергу мають бути визначені у договорі про заснування товариства.

Із способів, передбачених для судового захисту, самозахист може відбуватись лише такими, як: 1) припинення дії, яка порушує право; 2) відновлення становища, яке існувало до порушення; 3) зміна правовідносин; 4) припинення правовідносин; 5) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди. Інші способи передбачають необхідність винесення рішення юрисдикційними органами [5, с.11].

Відшкодування збитків є одним із найбільш розповсюджених способів захисту порушених прав. Відшкодування збитків може здійснюватись не лише в судовому порядку. В позасудовому порядку збитки можуть відшкодуватись якщо, наприклад, сторони визначили у договорі як наслідок його невиконання чи неналежного виконання, обов'язок відшкодування збитків, та винна сторона виконала його належним чином. Так, у договорі про створення акціонерного товариства може бути передбачено обов'язок відшкодування збитків, завданих несвоєчасним поверненням внесених засновниками вкладів в рахунок оплати акцій у випадку не заснування товариства.

Припинення правовідносин, як спосіб самозахисту, може передбачати відмову від договору. Так, відповідно до ст.611 Цивільного кодексу, одним із правових наслідків порушення зобов'язання, встановленого договором або законом, є припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору. Як зазначає Т. Боднар об'єднуючими ознаками односторонньої відмови від зобов'язання і від договору є, зокрема те, що зміна правовідношення (договірного зобов'язання) у цьому випадку є встановленим законом способом самозахисту порушеного цивільного права, а тому здійснюється без звернення до суду. Так, у договорі про створення акціонерного товариства може бути передбачена можливість односторонньої відмови засновника від договору, якщо інші засновники або засновник, уповноважений на вчинення дій по заснуванню товариства, не виконують його належним чином.

Також вважається, що як спосіб самозахисту може застосовуватись заміна за рішенням засновників товариства особи, уповноваженої на вчинення дій по заснуванню товариства. Такий спосіб самозахисту може застосовуватись, якщо уповноважена особа внаслідок невиконання чи неналежного виконання покладених на неї обов'язків створює загрозу неможливості реєстрації товариства, та завдає шкоди засновникам товариства.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки. Діючим законодавством передбачені заходи, спрямовані на попередження порушення прав та інтересів засновників товариства, самого товариства та його майбутніх акціонерів. Разом із тим, не завжди вимоги законодавства виконуються належним чином, що призводить до порушення прав та інтересів засновників акціонерних товариств.

Застосування засобів самозахисту засновниками товариства дозволило би швидше розв'язувати спірні ситуації, усувати негативні наслідки порушень їх прав та інтересів без звернення до судових органів.

Важливе значення для забезпечення прав та інтересів засновників акціонерних товариств має закріплення їх основних прав та обов'язків в договорі про заснування товариства. При цьому особливу увагу слід приділяти визначенню способів захисту прав та інтересів засновників товариства.

Отже запровадження практики самозахисту прав засновників акціонерних товариств має важливе практичне значення, що обумовлює необхідність подальших наукових досліджень окремих способів такого самозахисту, їх переваг та правових засад застосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) : монографія / за заг. ред. В. В. Луця. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
2. Закон України «Про акціонерні товариства» : від 17.09.2008 р. // ВВР України. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.

3. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств» : від 30.12.2009 р., № 1639 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 27. – Ст. 1072.

4. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

5. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : автореф.

дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О. І. Антонюк. – Х., 2004. – 20 с.

6. Колесов А. П. Гражданско-правовые способы защиты корпоративных прав и интересов : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / А. П. Колесов. – М., 2008.

7. Кулик А. А. Корпоративные права в системе гражданских прав : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / А. А. Кулик. – М., 2009.

Костова Н. І. Актуальні питання захисту прав засновників акціонерних товариств / Н. І. Костова // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 398–402 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11knizat.pdf>

Виконано дослідження правових засад захисту прав засновників акціонерних товариств. Розкрито поняття, переваги та способи самозахисту прав засновників акціонерних товариств.

Костова Н.И. Актуальные вопросы защиты прав учредителей акционерных обществ

Выполнено исследование правового регулирования защиты прав учредителей акционерных обществ. Раскрыто понятие, преимущества и способы самозащиты прав участников акционерных обществ.

Kostova N.I. Actual Questions of Defence of Rights of Joint-Stock Companies Founders

The article deals with certain legal regulation issues of defence of joint-stock companies founders. The author elucidates the definition, advantage and method of Self-protection of rights of joint-stock companies founders.